

Lokálne potraviny neničia životné prostredie tak, ako to robí globálny potravinový systém

Z anglického originálu / English title: *Unlike a Globalized Food System, Local Food Won't Destroy the Environment* (blog, December 6th, 2018)

Autorka/ written by: Helena Norberg-Hodge – Founder & Director, Local Futures
Preložila/ translated by: Veronika Knihova

Tento blog si môžete prečítať aj v anglickom, arabskom, holandskom, francúzskom, talianskom, ruskom, španielskom a tureckom jazyku.

Ak v týchto pochmúrnych časoch bažíte po nejakých dobrých správach, svoju pozornosť zamerajte na ekologické pestovanie potravín, ktoré si v posledných rokoch začalo raziť cestu priamo z občianskej úrovne. Malí farmári, environmentalisti, vedeckí pracovníci a aktivisti v oblasti poľnohospodárstva a potravinárstva nám prinášajú riešenia: agroekológiu, holistické riadenie zdrojov, permakultúru, regeneratívne poľnohospodárstvo... Tieto a iné metódy môžu zmierniť až obmedziť aj tie najhoršie dopady globálneho potravinového systému, akými sú rozsiahla strata biodiverzity, vyčerpanie zdrojov energie, toxické znečisťovanie, potravinová neistota a obrovské emisie uhlíka.

Tieto povznášajúce svedectvá ľudskej vynaliezavosti a dobrej vôle majú spoločné dve veci: Ide zvyčajne o malé farmy prispôbené lokálnym podmienkam, ktoré sú viac odkázané na ľudskú pozornosť a starostlivosť, než na zdroje energií a technológie. Inými slovami, sú jednoducho protikladom priemyselných monokultúr - obrovských polí, na ktorých sa pestuje jediná plodina.

Aby sme však mohli zredukovať negatívne vplyvy globálneho potravinárskeho priemyslu, bude potrebné rozšíriť tieto malé iniciatívy po celom svete. Keďže transformácia poľnohospodárstva si vyžaduje nielen zmenu vo výrobe, ale aj v systéme predaja a distribúcie, zatiaľ sa to bohužiaľ ešte nepodarilo. Systém výroby potravín je neoddeliteľne napojený na ekonomický systém, ktorý bol po celé desaťročia výrazne zaujatý práve proti takým zmenám, ktoré potrebujeme.

Jednoducho povedané, takmer všade na svete bolo doteraz hospodárskou stratégiou systematicky podporovať monokultúrnu výrobu, a to v čoraz väčšej miere. Tieto stratégie zahŕňajú:

- Obrovské dotácie pre komodity, s ktorými sa globálne obchoduje. Napríklad väčšina poľnohospodárskych dotácií v USA ide len na 5 druhov plodín, ktoré sa

nachádzajú v centre pozornosti globálneho potravinového trhu, a to na pestovanie kukurice, sóje, pšenice, bavlny a ryže. Zároveň vládne programy, akým je napríklad americký program prístupu na trh (MAP), poskytujú stovky miliónov dolárov na rozmach medzinárodného trhu s poľnohospodárskymi produktami.

- Priame aj skryté dotácie určené pre infraštruktúru globálnej dopravy a fosílna palivá. MMF odhaduje výšku týchto dotácií a skrytých environmentálnych nákladov spolu na 5,3 bilióna dolárov ročne, čo zodpovedá približne 10 miliónom dolárov za minútu.
- Dohody o voľnom trhu umožňujú globálnym agrobiznisom získať prístup na potravinový trh každej jednej krajiny. Zmluva NAFTA z roku 1994 napríklad donútila mexických maloproducentov kukurice aby súťažili s obrovskými a enormne dotovanými americkými farmami; nedávne opätovné vyjednanie na základe tej istej zmluvy spôsobí podobnú ujmu kanadskými producentom mlieka.
- Zákony o bezpečnosti a ochrane zdravia. Mnohé z nich sú potrebné vo veľkoprodukcii a veľkodistribúcii, ale ak sa uplatňujú na malovýrobcov a maloobchodníkov, zbavia ich možnosti konkurovať, dokonca ďalej podnikáť. Napríklad vo Francúzku sa vo veľkom začal uplatňovať zákon Európskej únie o bezpečnosti potravín, čo spôsobilo zníženie počtu malovýrobcov syra o 90%.

Takéto zákony zvyhodňujú veľkých monokultúrnych výrobcov, korporácie a marketérov. Preto je možné, že priemyselne vyrobené potraviny, ktoré precestovali polovicu sveta, môžu byť lacnejšie, než tie zo susednej farmy.

Environmentálne náklady sú však privysoké. Monokultúry závislé na použití chemikálií – hnojivá, herbicídy, fungicídy a pesticídy, znečisťujú ich bezprostredné okolie a ohrozujú divokú prírodu. Pretože dochádza k odplavovaniu živín, tieto látky sa dostávajú do vodných tokov aj na míle vzdialených, kde potom vytvárajú tzv. "mŕtve zóny". Monokultúry sú tiež odkázané na používanie fosílnych palív, ktoré poháňajú veľké poľnostroje a dopravné stroje, umožňujúce transport surovín a výrobkov po celom svete. To z nich robí hlavné odvetvie, ktoré prispieva k nárastu emisií skleníkových plynov. V skutočnosti vedci odhadujú, že globálny potravinový systém vyprodukuje jednu tretinu z celkových emisií.

Nesmieme opomenúť započítanie sociálnych a ekonomických nákladov. V industrializovanom svete malovýrobcovia nemôžu prežiť, ak sa ich pôda stane súčasťou neustále sa zväčšujúcich polí, čo je proces, ktorý decimuje vidiecke a malomestské hospodárstva a ohrozuje verejné zdravie. Na globálnom Juhu tieto tlaky spôsobujú

odchod farmárov z ich pôdy po stovkách miliónov, čo vedie k chudobe, rýchlemu rozmachu mestských slumov a k vlnám ekonomických migrantov. Rovnako na Severe tak ako aj na Juhu, malí farmári, ktorí prišli o svoje domovy, potom ľahko ostanú bez práce, podľahnú chudobe, rozhorčeniu a hnevu.

Ohrozená je tiež potravinová bezpečnosť. Celosvetové zdroje potravín sa kvôli globálnemu ekonomickému systému homogenizujú. 7000 druhov rastlín v minulosti využívaných na konzumáciu sa dnes zredukovalo na 150 komerčne významných plodín, z čoho ryža, pšenica a kukurica tvoria 60 percent globálnych zdrojov potravín. Odrody, ktoré sa pestujú v rámci týchto plodín, boli vybrané na základe ich schopnosti reagovať na chemické hnojivá, pesticídy a zavlažovanie, a tiež kvôli odolnosti pri preprave na dlhé vzdialenosti. Podobná metóda sa používa pri výbere plemien dobytká a hydiny. Vyberajú sa také plemená, ktoré dobre reagujú na antibiotiká, výkrm obilím a stiesnené životné podmienky. Stratu rôznorodosti možno pozorovať dokonca aj na veľkosti a tvare potravín: mechanizmy na zber, systémy na prepravu aj obchodné reťazce požadujú štandardizáciu. Konečným výsledkom toho všetkého je strata viac než polovice odrôd potravín za posledné storočie na celom svete; v krajinách ako napríklad USA je strata väčšia ako 90 percent. Globálny potravinový systém stojí na nebezpečne slabých základoch: bez genetickej rôznorodosti, ktorá je znakom odolnosti, je potravinový systém náchylný na katastrofické straty spôsobené chorobami a narušenou meniacou sa klímou.

Výhody lokálnych potravín

Aby sme vyriešili tieto problémy, potrebujeme viac než len podporiť ekologickú produkciu potravín: musíme sa zaviazat' k lokálnemu potravinovému hospodárstvu. Lokálnosť zmierňuje hneď niekoľko problémov, ktoré sú vlastne globálnym potravinovým systémom:

- znižuje vzdialenosť, ktorú jedlo precestuje, čím zároveň znižuje energiu potrebnú na transport, ako aj sprievodné emisie skleníkových plynov;
- znižuje potrebu balenia výrobkov, ich spracovania a chladenia (táto potreba sa takmer vytratí, ak výrobca predáva priamo spotrebiteľovi, čím sa znižuje odpad aj spotreba energie);
- obmedzuje monokultúrne pestovanie, pretože farmy, ktoré produkujú pre regionálny trh, sú motivované svoju produkciu diverzifikovať, čím zároveň vzniká priestor pre ekologickú výrobu, ktorá obmedzuje zaťaženie okolitých ekosystémov toxínmi;

- na rôznorodých bio-farmách si v početných okrajových zónach nájde miesto pre život viacero voľne žijúcich živočíchov;
- podporuje sa princíp rôznorodosti, na ktorom je ekologické poľnohospodárstvo - aj život samotný – založené a uprednostňujú sa také metódy produkcie, ktoré sú najlepšie prispôsobené danému podnebiu, pôdnemu typu a miestnym zdrojom.

Lokálne jedlo poskytuje mnohé ďalšie výhody. Malé farmy, ktoré zásobujú miestny a regionálny trh, musia byť omnoho umnejšie usporiadané a potrebujú výrazne viac starostlivosti, ako monokultúry, čím sa zároveň vytvára viacero pracovných príležitostí. Ak by sa štátne hospodárstva, a to hlavne na globálnom Juhu, zaviazali k lokálnej produkcii potravín, mohlo by to zmierniť tlak, ktorý spôsobuje odchod miliónov farmárov z ich pozemkov.

Lokálne potraviny sú tiež prospešné pre vidiecke a malomestské hospodárstvo. Jednak sa vytvárajú pracovné miesta v poľnohospodárstve a zároveň sa podporujú malé lokálne firmy, na ktorých sú farmári priamo závislí.

Posilňuje sa tým potravinová bezpečnosť, pretože odrody sa vyberajú na základe vhodnosti pre miestne podmienky a nie preto, aby vyhovovali požiadavkám obchodných reťazcov a aby vydržali prepravu na dlhé vzdialenosti. Posilňuje sa tým poľnohospodárska biodiverzita.

Lokálne potraviny sú zdravšie. Keďže nemusia precestovať také veľké vzdialenosti, sú omnoho čerstvejšie než globálne potraviny; a keďže nie sú závislé na monokultúrnej produkcii, môžu byť vypestované bez toxických chemikálií, ktoré inak kontaminujú aj jedlo samotné.

Vyvracanie mýtov

Hoc sú lokálne potraviny neskutočne efektívnym multiplikátorom riešení, agrobiznisy vyvinuli obrovské úsilie na to, aby sa im podarilo presvedčiť verejnosť o tom, že industriálna potravinová veľkovýroba je jediný spôsob, akým možno uživiť svet. Pravdou však je, že globálne potravinové hospodárstvo je v skutočnosti výrazne neefektívne.

Dopyt globálneho systému po štandardizovaných produktoch znamená, že tony jedla sú odsúdené na zánik. To je jeden z dôvodov, pre ktorý sa viac než jedna tretina

globálnych zásob potravín premrhá alebo nespracuje; v prípade USA je to dokonca takmer polovica.

Zákony globálneho trhu vedú k obrovským množstvám identických produktov, ktoré sa dovážajú aj vyvážajú zároveň, čo znamená nepotrebné plytvanie fosílnymi palivami a obrovské emisie skleníkových plynov. Napríklad v USA sa za jeden rok bežne dovezie viac než 400 000 ton zemiakov a 1 milión ton hovädzieho mäsa, pričom sa vyvezie takmer identické množstvo. To isté platí aj pre ďalšie komodity a ostatné krajiny sveta.

Tá istá logika vedie k tomu, že sa potraviny prepravujú po celom svete jednoducho preto, aby sa znížili náklady za mzdu pri ich spracovaní. Napríklad krevety pochádzajúce zo škótskeho pobrežia sa posielajú 10 000 km do Thajska, kde sa vyčistia a potom sa pošlú zase naspäť do Škótska, aby sa mohli predať konečnému spotrebiteľovi.

Predpokladaná efektivita monokultúrnej výroby je založená na výkone na jednotku práce, ktorá sa maximalizuje tak, že nahrádza prácu chemicky a energeticky náročnými technológiami. Ak však ako merítka použijeme výnos na jednotku plochy, malé farmy budú 8 až 20-krát výnosnejšie. Je to aj preto, lebo monokultúry v skutočnosti na danej ploche vypestujú iba jedinú plodinu, pričom malé diverzifikované farmy často umožňujú aj medziplodiny – využívajú miesta medzi riadkami jednej plodiny, aby vypestovali ďalšiu. A čo viac, „efektivita“ práce pri monokultúrnom type pestovania za použitia veľkých strojov obmedzuje možnosti farmárov, aby mohli zozbierať aj malé množstvo plodiny, a tak navýšiť výnosy.

Ako uskutočniť zmenu?

Po viac než jednu generáciu bol odkaz smerovaný na farmárov jasný: „staň sa veľkým alebo odíď“ z poľnohospodárstva. Veľká väčšina farmárov, ktorí ostali, prispôsobila svoje metódy krátkodobému ekonomickému zisku v rámci tohto nefunkčného systému. Aby sa títo farmári vyhli bankrotu, zmena od globálneho k lokálnemu bude musieť prebehnúť opatrne. Na to, aby farmári mohli znížiť svoju závislosť na chemických vstupoch a na energii z fosílnych palív a aby našli odbytká bližšie k domovu, budú potrebovať rôzne stimuly. Tieto stimuly pôjdu ruka v ruku so znižovaním dotácií pre priemyselné potravinové systémy.

Po desaťročiach politickej zaujatosti začali lokálne a regionálne vlády podnikať kroky týmto smerom. Napríklad väčšina štátov USA prijala zákon o domácej produkcii jedla „cottage food law“, ktorý zmierňuje obmedzenia pre malovýrobcov džemov,

nakladanej zeleniny a iných konzervovaných potravín a povoľuje ich spracovanie a lokálny predaj bez potreby drahého profesionálneho vybavenia kuchyne.

Niekoľko miest v štáte Main zašlo ešte ďalej. V snahe obísť obmedzujúce nariadenia, ktoré sťažujú lokálnym potravinám dostať sa na trh, prijali zákon potravinovej suverenity, ktorý dáva ich občanom právo „vyrábať, spracovávať, predávať, nakupovať a konzumovať lokálne potraviny podľa vlastného výberu.“

V roku 2013 vláda provincie Ontário v Kanade schválila zákon o lokálnych potravinách, ktorý bol zameraný na lepší prístup a osvetu o lokálnych potravinách a na poskytovanie daňových úľav farmárom, ktorí venujú časť svojej produkcie blízkym potravinovým bankám.

Ak chceme mať nádej, že odstránime škody spôsobené globálnym potravinovým systémom, musíme pristúpiť k ešte odvážnejším krokom. Zásadným prvým krokom je zvýšenie povedomia o nákladoch súčasného systému a zároveň o nespočetných výhodách lokálnych potravín. Bez ohľadu na to, koľko štúdií dokazuje prednosti alternatívnych spôsobov výroby a distribúcie jedla, deštruktívny globálny potravinový systém sa pravdepodobne nezmení až dovtedy, dokiaľ nebude naňho vyvíjaný tlak od občanov, ktorí budú žiadať zmenu celého systému. Je potrebné, aby sa to začalo diať okamžite.

Read blog in English here: <https://www.localfutures.org/unlike-a-globalized-food-system-local-food-wont-destroy-the-environment/>

Read all our blogs here: <https://www.localfutures.org/blog/>